

УДК 378.091.12:005.963.2-051 (043.5)
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.17>

О. С. Іваницька

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов

Інституту гуманітарних та соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка»

РОЛЬ МЕНТОРСТВА В ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗВО УКРАЇНИ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

У статті на основі теоретичного і прикладного підходів проаналізовано роль та значення менторської діяльності в процесі адаптації студентів закладів вищої освіти України з числа внутрішньо переміщених осіб.

Доведено, що впровадження в освітній простір ЗВО новаторських підходів, що ґрунтуються на перевазі цілісного особистісного розвитку молоді в процесі навчання, розкриває значущість менторської діяльності для повноцінної соціалізації студентів в нових умовах, а особливо, окремих категорій студентів, що потребують додаткової уваги. В межах педагогіки, психології, суспільствознавства формується новий підхід до розуміння адаптації студентів, зокрема з числа внутрішньо переміщених осіб, до освітнього простору на основі студентоцентризму і гуманізму через реалізацію менторської діяльності і співпраці усіх представників ЗВО.

Зазначено, що в законодавстві чітко йде мова про необхідність і підтримку держави у процесі інтеграції ВПО за новим місцем проживання. Заклади вищої освіти через менторські центри, студентське самоврядування і безпосередньо адміністрацію і викладачів теж повинні сприяти цьому процесу.

Заклади вищої освіти сьогодні мають важливе завдання не тільки формування фахівця-професіонала, здатного повноцінно конкурувати на міжнародному і загальнодержавному ринку праці, а й розвиток духовно-моральної особистості, гідного представника України у світі.

Обґрунтовано, що менторська діяльність в освітньому просторі сучасної України вимагає активного розвитку фахових та особистісних компетентностей менторів для повноцінної співпраці з представниками різних категорій студентів. Адаптація студентів до нових соціокультурних умов та освітнього середовища в умовах війни повинна відбуватися на основі принципу студентоцентризму та формування ціннісних соціокультурних орієнтацій. Для студентів, що є внутрішньо переміщеними особами варто створити комфортні умови навчання і розвитку на рівні з усіма іншими студентами, беручи до уваги особливі потреби, за умов їх виникнення (спілкування з психологом, ознайомлення з традиціями нового місця проживання тощо).

Ключові слова: менторство, внутрішньо переміщені особи, освітній простір, соціальна адаптація, компетентності ментора, соціокультурний простір.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна протистоїть збройній агресії росії, намагаючись здолати ворога, що нехтує міжнародними правилами і звичаями ведення війни, а також, порушує усі загальнолюдські цінності та підвалини цивілізованого суспільства.

Одним з важливих завдань держави є забезпечення прав і свобод громадян в соціальному просторі, зокрема, освітньому, адже належні умови навчання і особистісного розвитку молоді – це запорука стабільного майбутнього держави.

Процес реформування вищої освіти в Україні, розпочатий до повномасштабної війни, сприяв розвитку студентоцентрованого підходу в площині освітнього простору закладів вищої освіти.

Впровадження в освітній простір ЗВО новаторських підходів, що ґрунтуються на перевазі цілісного особистісного розвитку молоді в процесі навчання, розкриває значущість менторської діяльності для повноцінної соціалізації студентів

в нових умовах, а особливо, окремих категорій студентів, що потребують додаткової уваги.

Актуальною сьогодні є проблема реалізації прав, свобод і соціальних гарантій внутрішньо переміщених осіб, зокрема, студентів ЗВО.

Важливо розуміти, що для кожної молодої особи зміна соціальних ролей є певним стресом, але, коли такі зміни відбуваються в умовах вимушеного переселення, через загрозу життю, здоров'ю, то процес соціальної адаптації до нових умов проживання та навчання варто корегувати з допомогою фахівців. Такими фахівцями можуть бути психологи, соціальні працівники і, найперше, представники ЗВО, безпосередні учасники освітнього процесу – ментори.

В Україні менторська діяльність у закладах вищої освіти сьогодні активно розвивається, з огляду на євроінтеграційний курс нашої держави. Співпраця менторів зі студентами з числа ВПО вимагає як підготовки менторів до такої

роботи, так і розвитку менторських центрів у ЗВО, а не лише співпраці на рівні консультативної роботи. Потреба у вдосконаленні підходів і методик у такій роботі буде актуальною і після війни, адже діти, що пережили війну, окупацію потребуватимуть посиленої уваги для інтеграції у соціоосвітній простір.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Для всебічного аналізу задекларованої проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць учених в галузі педагогіки, соціології, юриспруденції та психології.

Основною джерельною базою є нормативно-правові акти, що регулюють статус внутрішньо переміщених осіб і зазначену сферу розвитку освітнього простору та попри те, цьому питанню приділяли увагу такі науковці як К. Андрєєва, І. Галецька, А. Камбур, В. Полончук, А. Суцценко, О. Філоненко та інші.

Їхні наукові концепції сприяли тому, що в межах педагогіки, психології, суспільствознавства формується новий підхід до розуміння адаптації студентів, зокрема з числа внутрішньо переміщених осіб, до освітнього простору на основі студентоцентризму і гуманізму через реалізацію менторської діяльності і співпраці усіх представників ЗВО.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі теоретичного і прикладного підходів проаналізувати роль та значення менторської діяльності в процесі адаптації студентів закладів вищої освіти України з числа внутрішньо переміщених осіб.

Виклад основного матеріалу. Належне забезпечення права на освіту в умовах воєнних дій в Україні актуалізується через необхідність одночасної реалізації цього права для внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців і осіб, що проживають на територіях віддалених від активних бойових дій. Таку роботу у ЗВО проводять ментори і тьютори.

За законодавством України внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [1].

В Україні проходить евакуація закладів вищої освіти, що опинилися в зоні активних бойових дій. Студенти таких ЗВО можуть навчатися дистанційно, або ж очно і звичне оточення, як правило, залишається стабільним. Щодо студентів які належать до внутрішньо переміщених осіб і вступають, або ж переводяться на навчання у ЗВО в іншому регіоні, то вони повинні адаптуватися

до нових умов проживання і одночасно, до нового освітнього середовища в межах конкретного ЗВО. Однозначно, така ситуація створює для студента додаткове психологічне навантаження.

Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні [1].

Як бачимо, у законодавстві чітко йде мова про необхідність і підтримку держави у процесі інтеграції ВПО за новим місцем проживання. Заклади вищої освіти через менторські центри, студентське самоврядування і безпосередньо адміністрацію і викладачів теж повинні сприяти цьому процесу.

Найперше зауважимо, що студенти з числа ВПО не повинні відчувати себе «окремою категорією» буквально і бути відірваними від загального колективу. Будь який процес адаптації в новому середовищі, зокрема, освітньому, реалізується позитивно і активно за умови активної співпраці з оточенням та повної інтеграції в нове середовище.

На думку І. Галецької, соціальна адаптація – це безперервний процес взаємозумовлювального впливу людини та її соціального оточення, успішність і адекватність якого залежить як від індивідуально-психологічних особливостей, так і від чинників середовища, що відбувається шляхом поєднання неусвідомлюваного та свідомого моделювання власної поведінки як індивідуальної стратегії та ситуативної тактики з метою досягнення бажаного результату [2, с. 91–100].

Безумовно, ментор як досвідчений і надійний наставник чи консультант, який може бути працівником закладу вищої освіти, або інших організацій чи підприємств та який, отримуючи заробітну плату і виконуючи свої посадові обов'язки, надає консультації студентам, психологічну та організаційну підтримку, координує студентські проєкти у визначених напрямках (ІТ, економіка тощо), сприяє розвитку загальних компетентностей з метою забезпечення комфортного навчального середовища, та підвищення рівня академічної успішності докладає до цього процесу максимальних зусиль.

Позитивним досвідом у соціалізації студентів, з числа внутрішньо переміщених осіб є активне залучення їх до соціокультурного життя ЗВО і регіону загалом. Ми не заперечуємо важливість ментора в координації і корегуванні освітнього процесу, але наголошуємо, що для окремих категорій студентів соціокультурна інтеграція не менше важлива, аніж освітня адаптація.

Якщо мова йде про студентів першого курсу, то через те, що вони усі потребують певної адаптації студенти ВПО не відчують себе окремо від колективу, але якщо студенти через вимушене переміщення змінюють навчальний заклад і переводяться на старші курси, то, звичайно, вони потребують особливої підвищеної уваги і допомоги.

Ментор повинен оптимально скорегувати процес їхнього навчання, допомогти визначитися з вибірковими дисциплінами та ознайомити студентів з самим закладом вищої освіти (бібліотека, комп'ютерний центр, їдальня, гуртожиток, центр дозвілля тощо).

Значення соціальної адаптації також зростає у зв'язку з прискоренням темпів соціальних змін, за умов, коли ці зміни стосуються важливих сторін життя й відбуваються в порівняно короткий термін (міграція, вікові зміни, швидкий промисловий розвиток, переселення значних мас сільського населення в міста тощо) [3, с. 28].

Коли людина, що активно формується як особистість в соціумі зазнає психологічних, емоційних і фізичних травм через війну, смерті близьких і знайомих, то в неї загалом може відбутися втрата життєвих орієнтирів, або ж ці орієнтири будуть негативними, асоціальними. Для уникнення такої ситуації, ментору необхідно залучати до роботи психологів, або ж консультуватися з ним за необхідності.

Щодо навчального процесу, то на відміну від наставника, ментор самостійно встановлює інтенсивність та напрямок навчання. Завдання ментора – допомагати тоді, коли ви просите про допомогу. І хоча ці два терміни часто вживаються як синоніми, є доволі суттєва відмінність між наставниками та менторами. Перший призначається, щоб допомогти досягнути цілі групі, колективу, компанії. Другого можна вибрати, щоб досягнути індивідуального зростання [4, с. 210–211].

Мета індивідуального зростання для молоді людини, що здобуває професію є вагомою рушійною силою для подолання складних ситуацій і напрацювання необхідних компетентностей. Досвідчений ментор може скорегувати активність студента менті у напрям особистісного розвитку.

Менті – це студент університету, який співпрацює з ментором та отримує додаткові знання, досвід і компетентності для досягнення нових, амбітних цілей та власного професійного розвитку.

Для цього ментор залучає студентів до науково-пізнавальної роботи через грантову діяльність, міжнародну освітню мобільність і онлайн навчання на різних фахових курсах.

Педагог закладу вищої освіти реалізує функції ментора, якщо гнучко і доцільно застосовує модель навчання, компетентнісну модель, рефлексивну модель, модель культиватора, модель спонсора, модель психолога, модель екзаменатора, модель просвітника та модель розвитку [5, с. 278–283].

До менторської діяльності у ЗВО можуть залучатися практичні працівники, представники певних організацій, що можуть ознайомити студентів з особливостями практичної роботи в конкретній сфері. Щодо студентів ВПО, то на курси, де вони навчаються доцільно запрошувати представників підприємств і організацій, що теж були евакуйовані з території активних бойових дій і продовжили свою діяльність на новому місці. Спілкування з такими людьми допоможе усвідомити, що їх успіх залежить від них, а життєві труднощі можна подолати.

Ефективними у менторській діяльності є принципи: [6]: – повага до прав людини незалежно від їхньої раси, статі, мови, релігії та інших відмінностей між ними; – рівність прав і можливостей учасників менторського процесу; – взаємоповага; – цінність кожного досвіду та точки зору; – ненасильницька комунікація; – співпраця; – конфіденційність тощо.

Якщо співпраця не приносить користі ментору та підопічному, аналіз очікувань та негативних впливів може виявити один або декілька з наступних чинників: – невідповідність між ментором і підопічним через конфлікт цінностей, неспівпадіння характерів, відмінності в стилях співпраці; – нехтування ментором потребами підопічних (підопічних); – брак експертизи у ментора; – негативне ставлення до співпраці та особиста упередженість/песимізм; – нереалістичні очікування; – надмірна залежність від ментора; – неспроможність розпізнати та врахувати мету, особисті цінності та потреби підопічних [7].

У менторській діяльності потрібно також передбачити виклики і складнощі, адже кожна особистість неповторна і має власні потреби, прагнення, спонукання і розуміння ситуації. За таких обставин важливо дотримуватися принципу «не нашкодь». Ментору необхідно звертатися за допомогою до колег, адміністрації ЗВО, якщо така потреба виникає.

Студенти, що належать до внутрішньо переміщених осіб, у процесі менторської співпраці повинні залучатися до спільних культурно-просвітницьких заходів, до волонтерської діяльності тощо. Такий вид соціальної адаптації допоможе їм не тільки пізнати особливість певного регіону, інтегруватися у місцевий соціум, а й дасть зрозуміти, що вони не самотні, що у всіх українців спільна мета – перемога у війні і статус внутрішньо переміщеної особи не означає, що вони інші, а лише підкреслює, що ми усі громадяни України, без винятків.

Заклади вищої освіти сьогодні мають важливе завдання не тільки формування фахівця-професіонала, здатного повноцінно конкурувати на міжнародному і загальнодержавному ринку праці, а й розвиток духовно-моральної особистості, гідного представника України у світі.

Висновки. Отже, менторська діяльність в освітньому просторі сучасної України вимагає активного розвитку фахових та особистісних компетентностей менторів для повноцінної співпраці з представниками різних категорій студентів. Адаптація студентів до нових соціокультурних умов та освітнього середовища в умовах війни повинна відбуватися на основі принципу студентоцентризму та формування ціннісних соціокультурних орієнтацій. Для студентів, що є внутрішньо переміщеними особами варто створити комфортні умови навчання і розвитку на рівні з усіма іншими студентами, беручи до уваги особливі потреби, за умови їх виникнення (спілкування з психологом, ознайомлення з традиціями нового місця проживання тощо).

В подальших наукових розвідках варто приділити увагу співпраці менторів зі стейкхолдерами щодо безпекової можливості працевлаштування студентів з числа внутрішньо переміщених осіб на певних територіях держави, якщо вони мають бажання і потребу працювати, до прикладу, на звільнених від окупації територіях.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII Відомості Верховної Ради. 2015, № 1, ст. 1. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
2. Галецька І. Психологічні чинники соціальної адаптації. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2005. № 1. С. 91–100.
3. Камбур А. В. Соціальна адаптація особистості. Чернівці: «Золоті литаври», 2012. 252 с.
4. Полончук В. О. Нові педагогічні професії як нові технології в педагогічній освіті. *Матеріали III Всеукраїнської науково-методичної конференції: «Освіта, наука та виробництво: розвиток та перспективи»*. м. Шостка, 19 квітня 2018 р. С. 210–211.
5. Сущенко А. В., Андрєєва К. О. Організаційно-педагогічні умови формування готовності майбутніх педагогів закладів вищої освіти до реалізації функцій ментора у професійній діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022 р., № 81. С. 278–283.
6. Філоненко О. та інші. Методологія впровадження програми менторства для екскомбатантів/-ок «рівний – рівному»: посібник. Центр зайнятості вільних людей. 2022. 47 с.
7. Вступ до менторства. *Physiopedia*. Режим доступу: <https://langs.physio-pedia.com/uk/introduction-to-mentorship-uk/>.

Ivanytska O. The role of mentoring in the process of the Ukrainian HEIs students adaptation from among internally displaced persons

Based on theoretical and applied approaches, the article analyzes the role and significance of mentoring activities in the process of the Ukrainian HEIs students adaptation from among internally displaced persons.

It has been proven that the introduction of innovative approaches into the educational space of higher educational institutions, based on the superiority of young people holistic personal development in the learning process, reveals the importance of mentoring activities for the full socialization of students in new conditions, and especially, certain categories of students who need additional attention. Within the framework of pedagogy, psychology, and social science, a new approach to understanding the students adaptation, in particular internally displaced persons, to the educational space based on student-centeredness and humanism is being formed through the implementation of mentoring activities and the cooperation of all HEI representatives.

It is noted that the legislation clearly speaks of the need and support of the state in the process of IDPs integration at their new place of residence. Higher Educational Institutions through mentoring centers, student self-government and directly the administration as well as teachers should also contribute to this process.

Higher Educational Institutions today have an important task not only of forming a professional specialist capable of fully competing on the international and national labor market, but also the development of a spiritual and moral personality, a worthy representative of Ukraine in the world.

It is substantiated that mentoring activity in the educational space of modern Ukraine requires active development of professional and personal competences of mentors for full cooperation with representatives of different categories of students. Adaptation of students to new socio-cultural conditions and educational environment in the conditions of war should take place on the basis of the principle of student-centrism and the formation of valuable socio-cultural orientations. It is necessary to create comfortable conditions for learning and development for students who are internally displaced persons on a level with all other students, taking into account special needs, if they arise (communication with a psychologist, familiarization with the traditions of the new place of residence, etc.).

Key words: *mentoring, internally displaced persons, educational space, social adaptation, mentor's competences, socio-cultural space.*